

Jan Österberg

Konsekventialism och handlingsvägledning

Enligt konsekventialismen är, stipulerar jag, en handling *rätt*, om och endast om dess utfall är åtminstone lika bra som utfallet av varje annan handling som agenten kunde ha utfört i situationen; i annat fall är den *orätt*. En av de många invändningar som har riktats mot konsekventialismen – fortsättningsvis kallad ”K” – är att den inte är *handlingsvägledande*: eftersom vi sällan, kanske aldrig, kan veta vilka våra möjliga handlingar är, och vad de har för långsiktiga konsekvenser, kan vi inte använda K för att ta reda på vilken eller vilka av de möjliga handlingarna i en valsituation som är rätta handlingar.

Den här invändningen mot K, av G. E. Moore ansedd som ”den mest allvarliga av alla”, förutsätter att en acceptabel moralteori måste vara handlingsvägledande. Det antagandet bestrids av vissa konsekventialister. Det är en sak, menar man, att tillhandahålla en *beslutsmetod* och en helt annan att fastställa vad det är som *gör* en handling rätt respektive orätt – och K är enbart en teori om det senare. Men vissa konsekventialister accepterar antagandet, och menar att K *kan* uppfylla kravet. Att *vi* inte kan använda K för att ta reda på hur vi skall handla visar inte, säger man, att teorin är *i princip* ur stånd att ge vägledning; det visar bara att våra epistemiska förmågor är begränsade. En epistemiskt *ideal agent*, en agent som kände till allt som (enligt K) var moraliskt relevant, kan självfallet bruka K för att finna ut vad han enligt K bör göra. Jag tror att det här svaret på invändningen är fel; inte ens en *ideal agent* kan använda K för att få vägledning. Jag skall först försöka visa att så är fallet. Sedan skall jag diskutera om detta utgör ett allvarligt hot mot konsekventialismen.¹

1. VARFÖR K INTE VÄGLEDER ENS IDEALA AGENTER

Antag att *A* är en epistemiskt ideal konsekventialist, som ställs inför

¹ Denna artikel bygger på ett föredrag jag höll vid Filosofidagarna i Linköping den 13/6 2003.

valet mellan att antingen utföra handling x eller handling y vid tidpunkten t . Om, enligt K, A skall utföra x eller y beror på hur världen kommer att utvecklas, inklusive hur han själv kommer att handla senare. Det verkar rimligt att antaga att, för att A skall veta om han bör utföra x eller y vid t , så måste han veta vad han kommer att göra i alla senare valsituationer, både dem som han kommer att befinna sig i om han utför x och dem som han kommer att befinna sig i om han utför y . (Kanske existerar det framtida situationer sådana att vad han kommer att göra i dem inte är relevant för vad han enligt K bör göra vid t , men också det är något som han måste veta; och han kan inte veta det, om han inte vet hur den framtida situationen ser ut, dvs. vilka handlingar som är möjliga i den och vilka deras utfall är, dvs. vad han enligt K bör göra i den.) När A väl bestämt sig för att utföra antingen x eller y , vet han därför vad han kommer att göra senare. Men för varje situation c senare än t gäller då att, om A i förväg vet vad han skall göra i c , så är han inte en *genuin* agent i c ; en genuin agent måste kunna *deliberera* och *fatta beslut*, men man kan inte deliberera huruvida man skall eller inte skall utföra en handling, eller besluta sig för att utföra eller inte utföra den, om man redan vet huruvida man kommer eller inte kommer att utföra den: "idealitet" förstör agentskap.

Men är A i själva verket en genuin agent ens vid t ? Endast om han inte i någon tidigare situation visste vad han skulle göra vid t . Men om han inte visste det, så var han inte en ideal agent i någon valsituation tidigare än t . Så, med undantag av situationen vid t , är A antingen inte en ideal eller inte en genuin agent; endast en gång i sitt liv – vid den tidpunkt som han blir ideal – kan K vägleda hans handlande. Men det undantaget räcker inte för att det skall vara rimligt att hävda att K är i princip handlingsvägledande, att det endast är brist på faktisk kunskap som gör att den inte är handlingsvägledande för oss människor. Det kan medges, att för att det skall vara rimligt att hävda det, är det inte nödvändigt att jag kan vara både en ideal och en genuin agent i *alla*, kanske inte ens i *de flesta*, av mina valsituationer. Men det är förvisso nödvändigt att jag skall kunna uppfylla bägge villkoren *mer än en gång* i mitt liv. Och det är det som jag påstår är omöjligt.

Det kan kanske invändas att rimligtvis kan A bestämma, en gång för alla, i sin första valsituation vad han skall göra i alla senare situationer. Efter att ha gått igenom det enormt stora antalet möjliga handlingssekvenser som står honom till buds under återstoden av hans liv, kan A välja en optimal sekvens och besluta sig för att utföra de handlingar som ingår i den. Naturligtvis kommer A då att veta, när han befinner sig i någon senare situation, vilken handling han kommer att utföra i den.

Men eftersom hans kunskap i det fallet vore baserad på hans tidigare beslut, är detta fullt förenligt med att han är en genuin agent i den situationen. För, kan man resonera, en person upphör inte att vara en genuin agent endast därför att han tidigare har beslutat att göra vad han gör. Och, givet att A vet (i) att handlingen ifråga är optimal, (ii) att han kan utföra den och (iii) att han inte är viljesvag, så är hans beslut att utföra den tillräckligt för att han skall veta att han kommer att utföra den.

Jag håller inte med. Jag tror inte att A – endast därför att han vet att handlingen är optimal, etc. samt har beslutat sig för att utföra den – kan veta att han senare kommer att utföra den. För att kunna veta det är det nödvändigt att han vet att han vid handlingstillfället fortfarande kommer att vara konsekventialist; annars är det faktum att handlingen är optimal inte nödvändigtvis ett skäl för honom att utföra den. Denna ytterligare kunskap är därför både nödvändig och – tillsammans med hans kunskap att handlingen är optimal, etc. – tillräcklig för att A skall kunna veta att han kommer att utföra handlingen. Att han har beslutat sig för att utföra den är varken nödvändigt eller – i förening med kunskapen att handlingen är optimal, etc. – tillräckligt för att kunna veta det.

Men, skulle någon kunna invända, det är förvisso möjligt för A att deliberera om och besluta sig för vad han skall göra, även om (i) han vet vad han skall göra och (ii) vetskap är oförenligt med deliberation och val. Om F och G är två oförenliga egenskaper och någon kommer att instantiera F vid t , så följer det inte att han inte *kan* instantiera G vid t ; det som följer är bara att han inte *kommer* att instantiera G vid t . Om sålunda A vid t vet vad han kommer att göra, så följer det att han *inte kommer* att deliberera om vad han skall göra och *inte kommer* att besluta sig för att göra något, inte att han *inte kan* göra det.

Jag håller med om detta. Vad jag hävdar (uttryckt i termer av "nödvändighet") är att det faktum att A vet – att han alltså är fast förvissad om – vad han skall göra *nödvändiggör* att han inte samtidigt kommer att deliberera om och besluta sig för vad han skall göra. Det är allt som mitt resonemang kräver; jag behöver inte hävda den starkare tesen att det förra faktumet gör att det senare är ett *nödvändigt faktum*.

Man kunde vidare invända att K kan vara handlingsvägledande för A om hans kunskap om vad han kommer att göra i en senare valsituation har blivit *dispositionell* när han senare befinner sig i den. Antag att när A befinner sig i en valsituation, har han en aktuellt föreliggande, sann övertygelse beträffande vad han kommer att göra i varje senare valsituation, men när han befinner sig i en senare situation, har hans övertygelse blivit dispositionell. Om A :s sanna övertygelse i en valsituation beträffande vad han kommer att göra i den endast är dispositionell, hindrar

det honom inte från att vara en genuin agent: det hindrar honom inte från att deliberera om vad han skall göra eller från att besluta sig för att realisera något av alternativen. Samma sak gäller om vi antar att *A* lider av partiell minnesförlust av följande slag: innan han befinner sig i en valsituation, vet han vad han kommer att göra i den, men när han befinner sig i den, har han glömt det.

Det kan betvivlas huruvida någotdera av dessa fall är psykologiskt möjligt. (Särskilt det förra verkar, minst sagt, tveksamt. Är det verkligen möjligt att en agent som enbart dispositionellt tror att han kommer att utföra en viss handling kan deliberera om vad han skall göra utan att hans tro aktualiseras?) Men huruvida sådana fall är möjliga eller inte hör faktiskt inte hit. Den ursprungliga invändningen mot K var att teorin inte är handlingsvägledande. På detta svarades att det är den visst – nämligen för epistemiskt ideala agenter: personer som vet allt som enligt K är moraliskt relevant. Att sedan bemöta följdinvändningen att sådana personer inte är genuina agenter med att ytterligare kvalificera klassen av personer för vilka K kan vara handlingsvägledande är, för att uttrycka det milt, helt *ad hoc*. Det är att säga: ”Visserligen är K inte handlingsvägledande för oss människor, men det är inget att oro sig över. För om vi bara visste allt moraliskt relevant och dessutom led av partiell amnesi, så skulle K vara handlingsvägledande för oss.”

Låt oss antaga att vår opponent går med på att den ideala agenten måste – icke-dispositionellt – veta allt moraliskt relevant. Inte desto mindre kan han invända att jag misstar mig beträffande *vad för slags* kunskap som är relevant för den ideala agenten; givet en korrekt redogörelse för det, kan han säga, implicerar inte tesen att kunskap utesluter deliberering tesen att den ideala agenten inte kan deliberera. Hans argument lyder så här: Man kan gå med på att, för att vara en (enligt K) ideal agent i en valsituation, måste man veta allt som (enligt K) är relevant för att bestämma vad man skall göra i situationen. Men kunskap om vad man *faktiskt kommer att göra* i situationen är naturligtvis inte relevant för att bestämma det. Alltså behöver den ideala agenten inte veta det. Alltså är den ideala agenten en genuin agent i varje valsituation.

Jag håller med om att, för att veta allt som är relevant för att bestämma vad han skall göra i en valsituation *c*, så behöver en agent inte veta vad han kommer att göra i *c*. Men även om han inte *behöver* veta det, så *vet* faktiskt den ideala agenten det. För vi har antagit att den ideala agenten vet vad han kommer att göra i alla situationer senare än *c*. Och det han kommer att göra i dem bestämmer vad han måste göra i *c* för att göra vad K bjuder. Alltså vet den ideala agenten också detta. Och eftersom han (vet att han) är konsekventialist vet han därmed att han kommer att

göra detta. Alltså kommer den ideala agenten inte att deliberera eller fatta något beslut i c beträffande vad han skall göra i c .

Det kan invändas att åtminstone ibland plockar konsekventialismen inte ut en unik handling i en valsituation: mer än ett av alternativen utgör en rätt handling. Alltså, kan man argumentera, konfronteras den ideala agenten ibland med ett genuint val och är därför åtminstone ibland en genuin agent. Jag håller inte med om det. Om det finns flera rätta handlingar i en valsituation, så är det inte moraliskt relevant vilken av dem som agenten utför. Så agenten konfronteras inte med ett fall av *choosing* utan med ett av *picking*. Och en "picker" är inte en genuin agent – lika lite som en slumpmekanism som är det.

2. VARFÖR DETTA ÄR ETT PROBLEM FÖR K

Nu övergår jag till att kortfattat säga något om invändningens relevans. Utgör den ett allvarligt hot mot konsekventialismen?

Utgångspunkten för mitt föredrag var iakttagelsen att K inte är handlingsvägledande för epistemiskt handikappade agenter sådana som vi. Jag har sedan argumenterat för att K naturligtvis är handlingsvägledande för epistemiskt ideala personer, men att dessa inte är genuina agenter. K är alltså inte handlingsvägledande vare sig för reala eller ideala agenter. Om nu detta är en allvarlig invändning mot teorin, som vissa av dess kritiker nog skulle mena, vilka är i så fall argumenten för detta? Jag kan föreställa mig flera möjliga svar, men av tidsbrist skall jag bara ta upp ett av dem.

I common-sense-moralen är deontiska begrepp som *rätt* och *orätt* begreppsligt relaterade till andra moraliska begrepp, som *skuld* och *ansvar*, *berömvärd* och *klandervärd*, *god* och *dålig* (*ond*). (Man kan t.ex. inte vara klandervärd eller ha anledning att känna skuld om man inte har utfört en orätt handling; man är berömvärd endast om man har utfört en rätt handling; om merparten av ens handlingar är orätta är man knappast en god människa, etc., etc.) De här begreppsliga banden ingår i meningen hos "rätt" och "orätt" som de termerna brukas i vardagligt moraliskt tänkande och tal. En nödvändig betingelse för att våra deontiska begrepp innefattar begrepp som skuld, ansvar, etc. är förstås att common-sense-moralen är handlingsvägledande; och det i sin tur kräver att de egenskaper som enligt den gör handlingar rätta eller orätta är *manifesta* för agenten, att det alltså rör sig om egenskaper såsom att vara ett löfteshållande eller att vara en lögn. För man kan t.ex. inte vara klandervärd för att ha utfört en orätt handling, om det var omöjligt för en att upptäcka att den instantierade en egenskap som gör handlingar orätta.

Eftersom K inte är handlingsvägledande, fortsätter invändningen, är dess deontiska begrepp inte begreppsligt relaterade till de andra moraliska begreppen. Det innebär att dess användning av termer som "rätt" och "orätt" är helt olik den som finns i vardagsmoraliskt tänkande. (För att framställa det en smula drastiskt: enligt K är det inte mer moraliskt problematiskt att utföra en orätt handling än att hålla på fel häst i ett kapploppningslopp.) Men det i sin tur betyder att K inte är en reell medtävlare till common-sense-moralen: dessa moralers deontiska begrepp är inte desamma. Eftersom vardagsmoralens tänkande utförs i termer av common-sense-moralens deontiska begrepp, tävlar inte K, som alltså använder andra moraliska begrepp, med common-sense-moralen och ifrågasätter alltså inte vårt vardagsmoraliska tänkande.

Om nu K hade varit potentiellt handlingsvägledande, dvs. handlingsvägledande för ideala agenter, skulle saken måhända ha tett sig annorlunda. För i så fall skulle man ha kunnat argumentera, inte helt implausibelt, att också K:s deontiska begrepp *rätt* och *orätt* är begreppsligt relaterade till de andra moraliska begreppen, vilket skulle ge dem samma mening som våra vanliga deontiska begrepp har. Att de begreppsliga banden är kapade i fallet med sådana epistemiskt ofullkomliga varelser som vi – som därför måste låta nöja oss med magrare deontiska begrepp – skulle då ha varit enbart ett olyckligt kontingent faktum.

För att vederlägga den här invändningen kan en konsekventialist förstås säga att det är något grundläggande fel med våra vanliga deontiska begrepp och att K gör anspråk på att ersätta dem med bättre begrepp. Det kan vara något som vissa konsekventialister faktiskt har menat. Så t.ex. verkar Bentham vilja reformera inte bara vår moral utan också själva de deontiska begreppen; efter att ha definierat dessa begrepp i utilitaristiska termer, säger Bentham: "When thus interpreted, the words ought, and right and wrong, and others of that stamp, have a meaning: when otherwise, they have none." Men Bentham ger inga goda skäl för den föreslagna reformen, och inte heller har, så vitt jag vet, någon annan gjort det. Tills ett sådant skäl framförs, är det rimligt att hävda att invändningen från att inte vara handlingsvägledande utgör ett problem för konsekventialismen.